

nürde teslimiyet göstermenin imkânından hareket etmişlerdir.

İslâm kelimesinin semantik tahlilini yapan Toshihiko Izutsu'ya göre Câhiliye döneminin hâkim telakkisi olan şirk inancının aksine Kur'an'ın mesajıyla Allah kâinatın mutlak hâkimi ve tek rabbi olarak kabul edilmiş; O'na yapılan kulluk ise itaat, teslimiyet ve tevazu ifade eden terimler arasında en önemlisi olan, "kişinin bilerek ve samimiyetle kendisini Allah'a teslim etmesi" anlamına gelen İslâm terimiyle belirtilmiştir. İtaat ve teslimiyeti anlatan huşû, tazarru gibi diğer Kur'an terimlerinden farklı olarak İslâm, eskiden başlayıp devam eden bir şeye değil yeni başlayan bir dönüşüme işaret etmektedir. Bu durumda müslim de Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmak suretiyle bir atılım cesaretini gösteren kimsedir.

Câhiliye döneminde, insanın kendi gücüne güvenmesi, sınırsız benlik, hiçbir otorite karşısında eğilmeme gibi Kur'an'da "câhiliye karakteri olan taassup (hamiyyete'l-câhiliyye)" (el-Fetih 48/26) şeklinde nitelenen ve insanı Allah'a teslim olmaktan alıkoyan özellikler belirginleşmektedir. Bir insanın müslüman oluşu ise onun bencillikten kurtulmasını, gücüne fazlaca güvenmekten vazgeçip alçak gönüllü bir kul olarak Allah'ın huzurunda durmasını ifade eder. Bu durumda bir yanda Allah'a karşı kibir, gurur ve küstahlığı temsil eden câhiliye, öte yanda tevazu ve teslimiyeti simgeleyen İslâm kavramı vardır. Câhiliye kelimesi semantik açıdan tahlil edildiğinde "cehl" kökünün en ufak bir kıvgınlık anında iradesini kaybeden, kontrolsüz bir ihtirasla öfkesine kapılıp sonucu düşünmeden ileriye atılan sabırsız kişinin sorumsuz davranışını nitilemekte kullanıldığı görülür. İslâm öncesi

Arap kültüründe bu anlamdaki cehlin karşısı ise hilimdir. Hilim duygularına hâkim olan, her durumda sakin kalmasını bilen insanın tavrını nitelemektedir. İslâm'ın doğuşuyla birlikte cehl kavramı insanlar arası ilişkilerdeki etkinliğini kaybedip inanmayanların Allah'ın hidayetine ve bunu sağlayan dine karşı gösterdikleri kin ve düşmanlığı temsil eden bir tavır olarak anlaşılmıştır. Fakat cehlin karşısı olan hilim kavramı da artık dini anlamda İslâm'a denk bir içerik taşımamaktadır. Çünkü Kur'an'a göre yalnız Allah kullarına karşı halîm olur (el-Bakara 2/225; Âl-i İmrân 3/155), kullar Allah'a karşı halîm olamaz. Gerçek kulluk Allah karşısında tevazu ve teslimiyete ulaşmaktır. Fert bütün kibir ve ihtiraslarından vazgeçip tam teslimiyete eriştiğinde artık bunun adı hilim değil İslâm'dır. Buna göre İslâm âdeta hilim kavramının esaslı bir şekilde tâdil edilmiş halidir (Izutsu, s. 187-207).

İslâm'a farklı açılardan hareketle getirilebilecek değişik tanım ve açıklamalar sonuç olarak birbirini tamamlar niteliktedir. Bu sebeple gerek genel din tasavvuru ve vahiy geleneği ya da diğer semavî dinlerle farklılığı ön plana çıkarılarak, gerekse müslümanların ayırıcı özelliğini oluşturan inanç ve ibadet esaslarına, duygu, düşünce ve davranış yönüyle müslüman fert ve toplumların tarihten günümüze akseden genel görüntüsüne ağırlık vererek yapılacak tanımlar ayrı ayrı anlam taşır. Böyle olduğu için de İslâm, Hz. Muhammed'in temel öğreti ve esaslarını vahiy yoluyla Allah'tan aldığı ve ilk uygulamalarını bizzat kendisinin gerçekleştirdiği, zamanla müslüman toplumlar tarafından insanlığın diğer zihni ve amelî birikimlerinden de istifade ile geliştirilen din ve dünya görüşünün; insan, toplum,

devlet gibi insanî konularda kendine has ilkeleri ve felsefesi bulunan tarihî tecrübenin, kültür ve uygarlığın genel adı olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "slm" md.; *et-Ta'rîfât*, "İslâm" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "slm" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "İslâm" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "slm" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "slm" md.; *Müsned*, I, 236; II, 195; III, 199; V, 121; Buhârî, "İmân", 29, 37, "Cenâ'iz", 79, 80, 93; Müslim, "İmân", 1-7, "Çader", 22-25, "Cenâ'iz", 63; Tirmizî, "Menâkıb", 32; İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 479; Eş'ârî, *el-İbâne* (Fevkiyye), s. 26; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 394, 398; Bâkullânî, *et-Temhîd* (İmâdüddin), s. 392; a.mlf., *el-İnsâf* (nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar), Beyrut 1407/1986, s. 89-90; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 155; Neseî, *Tebşirâtü'l-edille* (Salamé), II, 817-822; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, V, 206; VII, 208; XIV, 12; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, I, 451; III, 457; İbn Teymiyye, *Kitâbü'l-İmân* (nşr. Hüseyin Yûsuf el-Gazzâlî), Beyrut 1406/1987, s. 28-30, 185-195; a.mlf., *Der'ü te'ârûzi'l-aql ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), [baskı yeri yok] 1978 (Dârü'l-künûzi'l-edebîyye), VIII, 444-451; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Marâşî), Beyrut 1408/1988, I, 362; T. Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan* (trc. Süleyman Ateş), Ankara, ts. (Kevser Yayınları), s. 187-207; El-mallî Hamdi Yazır, "İslâm Kelimesi Neyi İfade Eder?", *SR*, sy. 425-426 (1337), s. 65-66.

MUSTAFA SINANOĞLU

B) Vahiy Geleneği İçinde İslâm. İnanma duygusu insanın temel özelliklerinden biridir. Değerler sistemi oluşturma ve bunu bir iman kaynağına bağlanarak yapma bütün insanlar için ruhi ve içtimaî bir zaruret. Çünkü inanan ve böylece diğer canlılardan ayrılan insanın bu niteliği fıtrîdir. İnsanlık tarihi ve bilimsel araştırmalar dinin insanla birlikte var olduğunu, dinsiz bir toplumun ve inançsız bir insanın olamayacağını göstermektedir. Kendini ve çevresindeki varlıkların niteliğini, var oluş sebeplerini sorgulayan insanın akıselimi çeşitli kültürlerde farklı isimlerle anılıp farklı sayıda ve mahiyette tasavvur edilse de üstün bir kudretin varlığını kabul etmektedir. Günümüz araştırmalarında "kutsal" diye adlandırılan bu alan, tarihin her döneminde ve en ilkelinden en gelişmişine kadar bütün cemiyetlerde mevcuttur. Bunun gibi çeşitli kültürlerin kozmogoni ve antropogonilerinde genelde insanın belli bir amaç için, özellikle de tanrı veya tanrılara hizmet ve kulluk, ayrıca tanrıyı temsil ederek kozmik düzeni korumak için yaratıldığı kabul edilmektedir (Eliade, *Histoire des croyances*, I, 72; Hooke, s. 30, 46). Dolayısıyla

*Allah katında yegâne din İslâm'dır" meâlindeki âyet (Âl-i İmrân 3/19)

insan niçin yaratıldığını anlamaya, yaratıcısını bilip bulmaya çabalayan ve O'na karşı yükümlülüğünün şuurunda olan, kutsalın tecrübesini yaşayan dinî bir varlıktır (homo religiosus).

İlâhî din geleneğinde de insan yaratıcısını bilip tanımak ve O'na kulluk etmek için yaratılmıştır (Çıkış, 20/2-3; Tesniye, 6/4-5; Matta, 4/10; Resullerin İşleri, 17/26-28; ez-Zâriyât 51/56); buna "fıtratullah" denilmektedir (er-Rûm 30/30; Taberî, XXI, 40-42; Fahreddin er-Râzî, XXV, 105). Bir hadiste her doğan insanın bu niteliğe sahip bulunduğu, yaratılışındaki bu özelliğin Yahudilik, Hıristiyanlık veya ateşperestlik tarzında şekillenişinin aile ve çevrenin eseri olduğu belirtilmektedir (Buhârî, "Cenâ'iz", 80, 93, "Tefsîr", 30/1, "Kâder", 3; Müslim, "Kâder", 22-25). İnsanın yaratılış gayesi olan kulluk aklın Allah'ı tanınması, bilmesi, iradenin de O'na yönelip bağlanmasıyla gerçekleşmektedir. Allah bu hususta da kuluna yardımcı olmuş, ondaki bu fıtrî his ve şuuru ilâhî vahiy ile yönlendirip geliştirmiş, onu başı boş bırakmamıştır (el-Kıyâme 75/36). En güzel bir kıvamda yaratılan insanın (et-Tîn 95/4) yaratılışına yarışı bir şekilde yaşaması için ona yol gösterecek kılavuzlar ve uyulacak prensipler göndererek rehberlik etmiştir ki bu prensipler bütününe "hak din" adı verilmektedir (et-Tevbe 9/29, 33; el-Feth 48/28; es-Saf 61/9).

İnsan, gerek yapısından kaynaklanan zaaflar gerekse tarihî seyir içinde ve değişik coğrafyalarda ortaya çıkan farklılıklar sebebiyle zamanla ilâhî menşeli ilkeleri unutmuş yahut çarpıtmış ve her defasında elçiler aracılığı ile bu ilkeler hatırlatılmıştır. Hz. Âdem, Allah'tan aldığı bilgilerle hem kendi hayatına hem de zürriyetinin yaşayışına yön vermiş (el-Bakara 2/37-38), Hz. Nûh'a birtakım tavsiyelerde bulunulmuş ve bu kurallar sonrakilere için de geçerli sayılmış (eş-Şûrâ 42/13), Hz. İbrâhim'e sahîfeler verilerek kavminin onun dinine tâbi olması istenmiş (Âl-i İmrân 3/95; el-A'lâ 87/18-19), Hz. Mûsâ ve İsa'ya kitaplar verilmiş (el-Bakara 2/136), son olarak da yegâne hidayet rehberi olmak üzere Kur'an indirilmiştir (el-İsrâ 17/9).

Dinin çeşitli tanımlarının ortak noktası, zihnen varlığı kabul edilen üstün güç veya güçlere karşı duyulan kalbî bağlılık ve teslimiyet duygusu ile bu kabulün gerektirdiği davranışların (ibadetler) ifasıdır. Çeşitli dillerde din karşılığı kullanılan kelimelerin kök anlamında kişinin yüce bir kudrete bağlılığı ve teslimiyeti söz konu-

sudur. Arapça'da da din kelimesi yaratıcının emir ve hâkimiyeti, kulun itaat ve teslimiyetine dayalı karşılıklı ilişkiyi ifade etmektedir. Şu halde dinin özünde kutsalı bağlılık ve teslimiyet vardır. Bunu gerek eski dinlerde gerekse günümüzde mevcut bütün dinlerde görmek mümkündür (bk. DİN).

Vahiy geleneğine göre İslâm hem ilk hem de son dindir. Özünü Allah'ın emir ve iradesine teslimiyetin oluşturduğu ve adını da bu özelliğinden alan İslâm, son peygamberin tebliğ ettiği dinin özel ismi olmakla birlikte (el-Mâide 5/3), tebliğlerinin esasını Allah'ın varlık ve birliğini tanıyıp O'nun iradesine teslim olma ilkesinin oluşturduğu daha önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin de adıdır. Nitekim Kur'an'ın bildirdiğine göre Nûh, "bana müslümanlardan olmam emrolundu" demiş (Yûnus 10/72); İbrâhim'e müslüman olması emredilmiş (el-Bakara 2/131); İbrâhim ve Ya'kûb, oğullarına, "Allah sizin için bu dini seçti, o halde sadece müslümanlar olarak ölünüz" tavsiyesinde bulunmuştur (el-Bakara 2/132). Kur'an'da Benî İsrâil peygamberleri, İslâm kelimesiyle aynı kökten gelen fiil ve isimlerle Allah'a teslim olmuş kişiler olarak takdim edilmekte (el-Mâide 5/44), nihayet Hz. Muhammed de kendisine, tebliğ ettiği dine inanan ilk müslüman olmasının emredildiğini ve böylece müslümanların ilki olduğunu bildirmektedir (el-En'âm 6/14, 163; el-Mü'min 40/66). Ona ayrıca Ehl-i kitap ile ümmîleri (Araplar) Allah'a teslim olmaya davet etmesi emredilmiştir (Âl-i İmrân 3/20). Dolayısıyla Allah katında yegâne din İslâm'dır (Âl-i İmrân 3/19) ve Hz. Âdem'den son peygambere kadar devam eden vahiy geleneğinde bütün peygamberlerin getirdiği dinin özünü İslâm, yani Allah'a teslimiyet kavramı oluşturmaktadır. Şu halde bütün peygamberler "Allah'ın dini, hak din, dosdoğru din, hâlis din" olarak adlandırılan İslâm'ı tebliğ et-

mişlerdir (Âl-i İmrân 3/83; et-Tevbe 9/33, 36; ez-Zümer 39/3). Buna göre İslâm'dan başka bir din aramak anlamsız ve geçersizdir (Âl-i İmrân 3/85; Taberî, III, 329-339; Fahreddin er-Râzî, VIII, 100-110).

Hak dinin temel nitelikleri ilâhî kaynağa dayanması, bir peygamber tarafından tebliğ edilmesi, vahiy menşeli bir kitabının olması, Allah'ın birliği ve âhiret inancını içermesidir. Hak din, başlangıçtan itibaren iman esasları ve başlıca ahlâk prensipleri bakımından daima aynı kalmışsa da ibadet şekilleri ve muâmelât hükümleri yönünden bazı değişikliklere uğramıştır. Allah'ın iradesiyle gerçekleştirilen tekâmül şeklindeki bu değişiklik insanların ihtiyaçları ve kültür seviyeleriyle paralel olarak yürümüştür. İlk insanla başlayan hak din en gelişmiş şekline son peygamberin tebliğ ettiği vahiyyle ulaşmıştır.

Günümüzde kitâbî dinler olarak kabul edilen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm, asılları itibarıyla hak dinin belirtilen temel niteliklerinde ortaktır; ancak ilk ikisinin kutsal kitaplarının zaman içinde mâruz kaldığı değişiklikler ve farklı yorumlar bu dinleri İbrâhimî gelenekteki ilkelerden kısmen uzaklaştırmış, böylece onlardaki sapmaları düzelterek, temel prensipleri daha açık biçimde ortaya koyacak yeni bir dine ihtiyaç doğmuştur.

İslâm dininde her şeyin başında gelen tevhid inancı genel anlamda hak dinin en belirgin karakteristiği olup bu ilke ilâhî dinin tarih içindeki bütün formlarında ısrarla vurgulanmıştır. Dinin menşesine dair bazı görüşlerde ilk tapınma objeleri olarak fetiş, totem, tabiat ve ruh gibi varlıklar üzerinde durulmuş ve insanlığın başlangıçta çok tanrı inancını benimserken bir tekâmül sonucu tevhid inancına ulaştığı iddia edilmişse de bu alanda yapılan son araştırmalarda tek Tanrı inancının önceden beri var olduğu ortaya konmuştur (Schmidt, s. 283-290).

Hz. Muhammed'e
ilk vahyin
geldiği
yer olan
Hira dağı -
Mekke

Yahudiliğin önemle vurguladığı en temel ilke Tanrı'nın birliği hususudur. Tevrat'a göre ilk insanla onun çocukları ve Nûh (Tekvîn, 1/26-28; 4/26; 6/9), İbrâhim, İshak, Ya'kûb, Yûsuf bir olan Allah'a davet etmişlerdir. Mûsâ'ya verilen emirde ve Tevrat'ın diğer yerlerinde de üzerinde en çok durulan konu Allah'ın birliğidir (Çıkış, 20/2-3; Tesniye, 6/4-5). Hz. Dâvûd'un Zebûr'unda da (Mezmulur) tek olan Tanrı'ya dua edilmektedir. Tanrı'nın oğlu olarak takdim edilen Hz. da şeriat-taki birinci emrin Allah'ın birliği olduğunu vurgulamaktadır (Markos, 12/28-29).

Vahiy geleneği içinde tevhid inancı başlangıcından Kur'an'a kadar birbirine benzeyen ifadelerle anlatılmaktadır. Kur'an'a geldiğinde Allah'ın birliği fikrinin en güzel şekilde belirtildiği, bu alandaki yanlışlıkların düzeltilindiği, eksikliklerin giderildiği görülmektedir. İslâm'ın ortaya koyduğu tanrı kavramı ve diğer iman esasları çok açıktır. Yahudilik'te aşırı teşbihler Tanrı'nın antropomorfik tasvirine, Hıristiyanlık'ta aşırı sevgi beşer olan İsa'nın ilâhlaştırılmasına, dolayısıyla tevhidden teslise düşülmesine yol açmıştır. İslâm ise bu noktada tevhid anlayışında zamanla oluşan bulanıklığı gidermiş, yahudi ve hıristiyanlara tevhidde birleşme çağrısında bulunmuştur (Âl-i İmrân 3/64).

Peygamberlere iman bazı farklılıklara rağmen bütün ilâhî dinlerde mevcuttur. Yahudilik'te Tanrı'nın peygamber aracılığıyla konuştuğu, Mûsâ öncesi ve sonrası peygamberlerin varlığı hususu bir inanç esasıdır. Ancak Malaki sonrasındaki peygamberler kabul edilmediği gibi her üç dinde ortak olan bazı peygamberlerle ilgili olarak peygamberlik misyonu ile bağdaşması mümkün olmayan iddialar ileri sürülmektedir. Hıristiyanlık kendinden öncekileri benimseyip sonrasını reddetmekte, ayrıca peygamber kavramına farklı anlamlar yüklemektedir. İslâm ise bütün peygamberleri tasdik etmekte, peygamberlere imanı müslüman olmanın şartı saymakta, onlara dair gerçek dışı iddiaları kabul etmemektedir.

İslâm inancına göre peygamberler arasında bir bütünlük ve süreklilik söz konusudur; peygamberler kendilerinden önce gelenleri tasdik etmiş, sonra gelecek olanı da müjdelemişlerdir (el-Bakara 2/41, 97; Âl-i İmrân 3/3, 39, 50, 81; el-Mâide 5/46; el-Ahkâf 46/30; es-Saf 61/6). Aralarında peygamberlik mertebesi bakımından bir fark gözetilmediği gibi ortaya koydukları ilkelerde de öze ilişkin herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Onla-

rın her biri Allah'ın birliğine, âhret gününe ve peygamberlerin getirdikleri ilâhî mesajlara inanmayı öğütlemiştir. Farklılıklar, sadece zamanın gereklerine ve toplumun beklentilerine göre değişebilen ayrıntılarla ilgilidir. Bu da insanın sosyal ve psikolojik yapısına, hayatın gerçeklerine uygun bir olgudur. Hz. İsa, Tevrat'ı tasdik etmekle birlikte İsrâilîoğulları'na haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için (Âl-i İmrân 3/50), Tevrat ve İncil'de müjdelenen Hz. Muhammed de diğer görevleri yanında önceki milletlerin üzerindeki zahmet verici hükümleri kaldırmak için (el-A'râf 7/157) gönderilmiştir. Bu ölçülerden her biri, devirlerinin ve kavimlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak esasları öğretmek için gelmiştir. Son peygamber Hz. Muhammed ise âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir; hedef kitlesi sadece bir kavim veya bir bölge değil bütün zamanlar ve bütün insanlıktır. Bundan dolayı onun bildirdiği esaslar hem bütün insanlığa hitap eder hem de fıtrat ve tabiata uygundur.

Kur'an'da belirtildiğine göre bazı peygamberlere sahifeler, bazılarında kitap verilmiştir. Şu halde her din mutlaka bir kutsal kitaba dayanmaktadır. Bu metinlerin gönderildiği topluluklar farklı olsa bile muhatabı insandır. Hz. Âdem'e verilen sahifelerle Tevrat, İncil ve Kur'an öz itibarıyla birbirinden farklı değildir. Allah, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı indirmiş (el-Mâide 5/44), Meryem oğlu İsa Tevrat'ı tasdik ederek gelmiş, ayrıca bir nur, yol gösterici ve müttakilere öğüt olarak İncil'i getirmiştir (el-Mâide 5/46). Hz. Muhammed de kendinden öncekileri tasdik eden Kur'an'ı tebliğ etmiştir (Âl-i İmrân 3/3; el-Mâide 5/48).

Kur'an-ı Kerîm, başlangıçtan kendi zamanına kadar geçen süre içindeki vahye ait geleneğin bütününe mirasçı olmuş bir kitaptır. Allah'ın dininin son halkası olan İslâm önceki peygamberleri ve onların getirdiği ilâhî mesajları kabul etmekte, peygamberler arasında ayırım yapmayı Allah'ın dininin temel şartı saymaktadır. Kur'an'da birçok peygamberin ismi ve nitelikleri sayıldıktan sonra, "İşte o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir; sen de onların yoluna uyu!" denilmektedir (el-En'âm 6/90). Resûl-i Ekrem tebliğ ettiği dinle ahlâkî açıdan da yeni bir şey bildirmiş olmamakta, önceden var olan evrensel ahlâkî prensipleri devam ettirmektedir. Cumartesi yasakları dışında bugünkü Tevrat'ta yer alan ve Hz. Mûsâ'ya bildirilen on emir farklı formlarda

da olsa Kur'an'da muhafaza edilmektedir (Çıkış, 20/1-17; krş. el-Bakara 2/224; en-Nisâ 4/29; el-Mâide 5/32, 38, 89; el-İsrâ 17/23; el-Hac 22/30). Hz. İsa da Tevrat'taki emirleri iptal için değil ikmal için geldiğini vurgulayarak Tevrat'ı tasdik etmektedir (Matta, 5/17). Diğer taraftan İnciller'de yer alan ahlâk prensipleri Kur'an'da da korunmuştur.

Âhret inancı üç dinde de mevcut olmakla birlikte yahudiler ve hıristiyanlar ebedî kurtuluşu sadece kendilerine hasretmekte (el-Bakara 2/111), bunu kendileri için bir ayrıcalık olarak görmektedirler. Halbuki İslâm, hem bu dünyada hem âhirette mutluluk ve kurtuluş için belli bir ırka mensubiyeti değil Allah'a kulluğu ve ilâhî emirlere uymayı şart koşmaktadır.

Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin tebliğleri de ilâhî kaynaktan geldiği halde onların dinlerine sonraki mensupları farklı isimler vermişlerdir. Ne Hz. Mûsâ getirdiği dine Yahudilik, ne de Hz. İsa tebliğ ettiği esaslara Hıristiyanlık adını vermiştir. Hz. Mûsâ'nın getirdiği din kendisinden çok sonra Bâbil esaretinin ardından Yahudilik olarak adlandırılmış ve sadece bir kavme inhisar ettirilmiştir. Hz. İsa'nın tebliğ ettiği din de kendisinden sonra Hıristiyanlık adını almış, böylece dinin merkezine Hz. İsa yerleştirilmiştir. Halbuki İsa kavminin Allah'a kulluğa davet etmiş, kendisinin de Allah'ın kulu olduğunu ısrarla vurgulamıştır (Meryem 19/30-36).

Kur'an hem yahudileri hem hıristiyanları unuttukları veya farklılaştırdıkları Allah'ın dinine tekrar davet etmekte ve bir Allah inancında buluşmaya çağırmaktadır (Âl-i İmrân 3/64). Kur'an'a göre yahudiler ve hıristiyanlar hahamlarını ve rahiplerini Allah'ın dışında rabler edinmişlerdir (et-Tevbe 9/31). Özde aynı olan din, zaman içinde kutsal metinlerin ve dinî nasların yanlış yorumlanması, din âlimlerinin görüşlerinin kutsal kitap yerine geçmesi ve dinin anlaşılmasında bunların yeğâne geçerli kaynak olarak görülmesi sonucunda orijinal şekilden saptırılmıştır. Yahudilerin peygamber bile saymadıkları, hatta nesebi konusunda çeşitli iddialarda buldukları Hz. İsa hıristiyanlarca tam aksine ilâhlaştırılmıştır (el-Mâide 5/116; el-Hadîd 57/27). Nitekim İncil'e göre İsa Allah'ın birliğini vurgularken (Markos, 12/32) Pavlus'un Filipililer'e Mektubu'nda (2/6) Allah ile eşitlenmektedir.

Kur'an-ı Kerîm yahudilere Mûsâ'ya verilen Tevrat'ı, hıristiyanlara da İsa'ya ve-

rilen İncil'i uygulamalarını emretmekte, aksi takdirde hiçbir temele dayanmadıklarını ifade etmektedir (el-Mâide 5/47, 68). Hz. İbrâhim'i kendilerinden sayan ve gerçek dinin kendi dinleri olduğunu ileri süren kitap ehline İbrâhim'in yahudi ve hıristiyan olmadığını, onun hanîf olduğunu, dolayısıyla Yahudilik ve Hıristiyanlığın zamanla İbrâhimî özden uzaklaştırıldığını belirtmektedir (Âl-i İmrân 3/67).

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm arasındaki ortaklık ve benzerlikler sebebiyle İslâm'ı tamamen Müsevîlik ve Hıristiyanlığın etkisinde doğmuş bir din olarak görme iddiası, bu dinlerin kaynağının müşterek olduğu ve İslâm'ın öncekilerde ortaya çıkan sapmaları giderdiği gerçeğinin göz ardı edilmesinin bir sonucudur.

Kur'an'ın ortaya koyduğu kâinat ve hayat anlayışı, hukuk ve ahlâk ilkeleri, insana verdiği değer, hem kendinden öncekilere vâris olup onları kuşattığı hem de kendinden sonra başka bir din ve kitap gelmeyeceği için çağlar üstü ve evrensel boyuttadır. Kur'an insanın günahsız doğduğunu, sırf pişmanlık duygusuyla günahattan kurtulmasının mümkün olduğunu kabul ederek aslî günah inancını sürdüren Hıristiyanlık'tan; ırk, aile, kabile ve aşirete dayalı üstünlük ve seçkinlik iddialarını reddederek bu iddiaları sürdüren Yahudilik'ten ayrılmaktadır.

Hz. Âdem'le başlayan vahiy geleneğinin son halkasını oluşturan İslâm peygamberler tarafından tebliğ edilen, fakat zaman içinde unutulmuş ya da insanlar eliyle bazı sapmalara uğratılan ilâhî mesajın kıyamete kadar kalıcı olmak üzere tashih edilerek yeniden ifade edilmesinin adıdır. "Bugün sizin için dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim" (el-Mâide 5/3) meâlindeki âyet de bu hususa işaretlerle İslâm'ın insanlık tarihi boyunca hiç eksik olmayan ilâhî mesajın kemal noktası, Hz. Muhammed'in de bu rahmet ikliminin son peygamberi olduğunu anlatır. Hz. Muhammed'in Allah tarafından son peygamber olarak seçilip görevlendirilmesinin ardından milâdî 610 yılında Mekke'de onun aracılığıyla insanlığa gelmeye başlayan vahiy yirmi üç yıl süreyle devam etmiş, Resûl-i Ekrem de vahiyyle tesis edilen bu dini açıklamış, kural ve yükümlülüklerin uygulamasını göstermiş, peygamberliği süresince ilâhî hitabın anlaşılması ve hayata geçirilmesinin üstün örnek şahsiyeti olarak ilk İslâm toplumunu oluşturmuş ve onu eğitmiştir. Bu sebeple

İslâm'ın kavranmasında Kur'an ve Resûl-i Ekrem belirleyici role sahiptir. İslâm'ın asıl kaynaklarının Kur'an ve Sünnet olduğu bütün İslâm tarihi boyunca bir postulat olarak kabul edilmiş, Asr-ı saâdet'ten itibaren İslâm toplumlarının fikrî ve amelî hayatı bu iki kaynak etrafında şekillenmiş, Kur'an ve Sünnet müslümanların tarihî tecrübesinde, zihniyet ve gelenek teşekkülünde mihver, yeni oluşum ve yorumlar için de başvuru ve denetim aracı olma özelliğini daima korumuştur ("İslâm" maddesinde din, kültür ve uygarlık olarak İslâm'a dair ana konularda genel bilgiler ayrıntıyı tasvir edici değil bu bilgilerin değerlendirmesi tarzında verilmiş olup daha fazla bilgi için başta ALLAH, KUR'AN, MUHAMMED ve SÜNNET olmak üzere diğer ilgili maddelere bakılmalıdır).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cenâ'iz", 80, 93, "Tefsîr", 30/1, "Kâder", 3; Müslim, "Kâder", 22-25; Taberî, *Câmi'u'l-be'yân*, Beyrut 1984, III, 329-339; XXI, 40-42; Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut 1990, VIII, 100-110; XXV, 105; W. Schmidt, *The Origin and Growth of Religion* (trc. H. J. Rose), London 1935, s. 283-290; Muhammed Hamîdullah, *Resûlullah Muhammed* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1973, s. 53-69; a.mlf., *İslâm Peygamberi*, I, 587-701; M. Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses*, Paris 1984, I, 72; a.mlf., *Kutsal ve Dindışı* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1991, s. IX; M. Abdullah Dirâz, *ed-Din*, Küveyt 1990, s. 31; S. H. Hooke, *Orta-doğu Mitolojisi* (trc. Alâeddin Şenel), Ankara 1993, s. 30, 46; Bekir Topaloğlu v.dğr., *İslâm'da İnanç Esasları*, İstanbul 1998, s. 18; Yılmaz Özakpınar, *İnsan İnanan Bir Varlık*, İstanbul 1999, s. 15-52; Mehmet Paçacı, "De ki: Allah Birdir. İhlas Süresinin Samî Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri", *İslâmîyât*, I/3, Ankara 1998, s. 49-71.

ÖMER FARUK HARMAN

II. İNANÇ ESASLARI

Sözlükte "güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak" anlamına gelen **îmân**, dini benimsemenin ve mümin diye nitelenmenin esasını oluşturur. Kur'an-ı Kerim'de iman kavramı 800'den fazla yerde geçmekte, inanmış kişinin samimiyet ve iç huzurunu ifade etmek için de **sıdk** ve **itmi'nân** kavramları kullanılmaktadır (meselâ bk. el-Bakara 2/4, 177, 260; Âl-i İmrân 3/126; el-Mâide 5/50; er-Ra'd 13/28; el-Ankebût 29/3; el-Ahzâb 33/23; ayrıca bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "emn" md.). İnsanın aşkın bir varlığa ve O'ndan gelen vahiy etrafında oluşan dine inanma temayülü taşıdığı hem Kur'an'da hem hadislerde belirtilmektedir (el-A'râf 7/172-173; er-Rûm 30/30; Buhârî, "Tefsîr", 30/1; Müslim, "Kâder", 22-24). İmanın oluşma-

si için bu fitrî yetenekten başka aklın hüküm verebilecek kadar bilgi birikimine sahip olması da gerekir.

Kur'an-ı Kerim, dünya ve âhret mutluluğunu inanç ve iyi davranışın (iman ve amel-i sâlih) beraberliğine bağlamış, birçok hadiste imanla amel yan yana zikredilmiştir. Hadisleri konularına göre tasnif eden *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin dördü (Ebû Dâvûd ile Nesâî hariç) eserlerinde imana müstakil birer bölüm ayırmış ve burada iman ilkelerinden çok imanın ürünü olan amelleri sıralamıştır. İslâm âlimleri ilk dönemlerden itibaren iman-amel münasebeti üzerinde durmuş, Hâricîler ve Mu'tezile ile bazı Şii grupları amelsiz imanı âhret planında geçersiz kabul etmiş, Sünnî çoğunluk ise son tahlilde imanı zihnin ve kalbin tasdikinden ibaret sayarak amelle imanı ayrı düşünmüştür. Ancak bu husus, hiçbir şekilde dinî hayatta amelin önemini küçümseme anlamı taşımamaktadır.

İman esaslarının tesbiti konusunda öne çıkan ilke Allah'ın hükümlerine boyun eğmek ve görevlendirdiği elçileri tasdik etmektir. Kur'an-ı Kerim'de, geçmiş peygamberlerin muhatap aldıkları toplumlara kendilerini Allah'ın güvenilir elçileri olarak tanıttıktan sonra O'ndan korkmalarını ve elçilerine uymalarını istedikleri haber verilmiş (eş-Şuarâ 26/107-108, 125-126, 143-144, 162-163, 178-179), aynı husus Hz. Peygamber'e de nisbet edilmiştir (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/32, 132; el-Enfâl 8/1, 20, 46). Kul, Allah ile doğrudan iletişim sağlama imkânına sahip bulunmadığından dinî esas ve vecibelerin tesbitinde peygamber yegâne güvenilir kaynak durumundadır. Bundan dolayı çeşitli âyetlerde iman konuları "peygamberlere indirilen vahyin muhtevası" şeklinde özetlenmiştir. Son peygambere gönderilen vahiy öncekileri tasdik etmekte ve onlara da iman edilmesini istemektedir (el-Bakara 2/4-5, 136; Âl-i İmrân 3/84). Bu ise İslâm dininin Hz. Muhammed'le tamamlanan son halkasının önceki bütün halkaları kucakladığını göstermektedir.

Kur'an'ın bütün sûre ve âyetlerinin, Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirilmiş vahiyler olduğunu hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde benimsemek son peygamberi tasdik etmenin diğer bir ifadesidir. Bu açıdan iman konuları Kur'an-ı Kerim'in tamamından oluşur. Bununla birlikte ilk dönemlerden itibaren İslâm âlimleri eğitim ve telif açısından kolaylık sağlanması amacıyla, muhtemelen Cibrîl hadisinden de esinlenerek (Buhârî,